

«كورد و گریبهستی تور کایهتی»

مستهفا زهنگین

”

“

له تورکیا و باکووری کوردستان له سهره تاي سالی ۲۰۱۶ د، ۱۲۸ ئاکادیمیسیه نه له مهر شهري سهر شه قامه کانی باکووری کوردستان که له نیوان پ.ک.ک و ئه رته شی تورکیادا له ئارادا بوو، به یاننامه یه کیان واژو کرد. ئه و به یاننامه یه له ژیر سهر دیری «ئاکادیمیسیه نه کان بو ئاشتی» بلاو کرایه وه، که تیدا رایانگه یان دبوو: «ئیمه پشتگیری له تاونانه ناکه ین».

زوربه ی ئاکادیمیسیه نه کان کورد و چه پروه ی تورک بوون. دوی بلاو بوونه وه ی ئه م به یاننامه یه، هه موو ئه و که سانه له سهر کار ده رکران. یه کیکیان ئاکادیمیسیه نیکی تورک بوو به ناوی «بارش ئونلو». بارش ئونلو له به شی زانسته سیاسییه کانی زانکوی ئانکارا ماموستا بوو و ههروه ها وه ک دوستی کورد ده ناسری. ناوبراو به هاوکاری یه هاو رپیه کی دیکه ی خوی کتیبیکی له سهر ئیسماعیل بيشکچی ئاماده کردوه.

ناوبراو ههروه ها له سهر ئه وه ی که له کاتی ئیمتخانه کاند، پرسپاریکی له سهر په رتوو که کانی عه بدوللا ئوجلان دارشتبوو، له دادگادا دؤسیه ی بو کرابوویه وه. ئه م ئاکادیمیسیه نه تورکه دوکتورایه که ی له زانکوی «بینگهامتوون» ی ئامریکا ته واو کردوه و، به شیوه یه کی تابه تی له سهر کولونبالیزم و چالاکیه سی پی پیسته کان کار ده کات. پیدا چوونه وه ی وه رگیرانی تورکی زور به رهه م که له سهر کولونبالیزم نووسراون، له ئه ستوی ئه و ماموستایه بووه.

له م دوایانه شدا له سالی ۲۰۱۸ هه ره له م چوار چیوه یه دا، په رتوو کیکی ناوبراو له ژیر ناوی «گریبهستی تورکایه تی: پیکهاتن، کارکردن و کیشه که ی» بلاو کرایه وه. له م نووسینه شدا هه ول ده ده م به کورتی ئامازه به ک به م په رتوو که بکه م.

بارش ئونلو له به شی یه که می په رتوو که که یدا له سهر مزاری «بیر کردنه وه

له سهر سپی پیستی» ده نووسی و سهرنجی خوینهر ده خاته سهر خه باتی سپی پیسته کان و هه لویست و هزری نووسه ره ناو داره کانی رهش پیستی وه ک «فرانتس فانون»، «ئستو کلی کارمیشل» و «ئستیو بیکو». بارش ئونلو هزری خوی له په رتوو کی «گریبهستی تورکایه تی» له سهر هزری «گریبهستی نژادی» ی فیلسوفی رهش پیست «چارلز و. میلس» ده ئافرینی.

به پیی هزری «میلس» له نیوان سپی پیسته کاند له دژی رهش پیسته کان، ریککه وتنی «فۆرمه ل» و «ئین فۆرمه ل» هه ن و، کوی ئه م ریککه وتن نامه «گریبهستی نژادی» پیک دینن. ئامانجی به ره تی ئه م گریبهسته ش ئه وه یه که به شیوه یه کی سیسته ماتیک، سپی پیسته کان له دژی غه یری سپی پیسته کان به کار بیینی و بیانکاته خاوه ن ئیمتیار.

به پیی هزری ئونلو گریبهستیکی به م شیوه یه له نیوان تورکه کانی شدا هه یه و ده نووسی که زور خالی هاوبه ش هه ن له نیوان سپی پیستان و تورکیادا. ئه و ده یه وه ی ئه م خاله هاوبه شانه پيشان بدات که له راستیدا له سهر ده رفه ت و ئیمتیاره کان بنیات نراون. بارش ئونلو له بواری به کارهینانی چه مکی «گریبهست» راده گه یه نی که فکر و هزری به کارهینانی چه مکی «گریبهست» به پیی چه مکی «ئیدئولوژی بالادهست» که زور به کار ده یینری، له زور بواردا ره وشه که به باشی ده رده خات و ئاشکرای ده کات. هزری گریبهست ده رفه ت ده دؤزیته وه بو ئه وه ی که بتوانین چینی خواره وه ی کومه لگاش وه ک کردار و چالاکیه کان یان هه لسه نگینین. چونکه چینی خواره وه ش به هوی به ستره ویه ی خوی به نه ته وه ی بالادهست ده رفه ت ده بیینی که به رژه وه ندییه کانی خوی بیاریزی و له په یوه ندییه کانی ده سه لات سوود وه ر بگری. به لام چه مکی «ئیدئولوژی بالادهست» ته نیا چینی سه ره وه و بالادهست وه ک

چالاک پيشان ديدات و له رېځخستنه وهی چالاکیه کانی «تورکایه تی» ی، چینی خواره وه وهک پاسیف و هه تا ده کرئ بلیین که وهک «بی تاوان» نیشان ديدات. نووسر ههروه ها ئمازه به وه ده کات که هه رچهنده هه موو تورک به شیوه یه کی چالاک به شداری «گریبه سستی تورکایه تی» نابن، به لام له م گریبه سسته بو وهر گرتنی ئیمتياز و دهر فته سوود وهر ده گرن.

به پیی روانگه ی نووسر، له چینی سهر وه تا چینی خواره وه، له کارمهنده کانه وه بگره هه تا کرئیکار و زه حمه تکیشان، له پیاوانه وه بگره تا زان، له لایه نه سیاسیه کانی دهسه لاتوه تا ده گانه لایه نه سیاسیه کانی ئوپوزیسیون، له دیندار و راستره وه کانه وه بگره هه تا سکولار و چه پروه وه کان، به گشتی له نیوان هه موو تورک کاند له دژی کورد «گریبه سستی نهینی/سه مبولیک» هه یه و، هه موو تورکیک به شیوه یه کی خاوه ن ئیمتياز، سوود له م گریبه سسته وهر ده گرن. به وته ی نووسر، نه و گریبه سسته شتیکی وه هایه که له سهر وه ی ئیدئولوژییه کانه وه یه و، ئیدئولوژیی جیاواز له نیوان تورک کان له سهر بنه مای نه م گریبه سسته له دهوری یه کتر کو دهنه وه.

ده کرئ به کورتی بلیین که هه ر کاتیک مژار دهنه یته «کورد» یان دهنه یته «مافی نه ته وه یی کورد»، هه موو تورکیک به شیوه یه کی ریککه وتن، به پیی نه م گریبه سسته کار ده کهن. نه م گریبه سسته، گریبه سستیکی نووسراوه ی تورکیای مؤدیرن نییه، به لام به پیی وته ی نووسر، باندور و کاریگه ری نه و گریبه سسته زیاتره له گریبه سستی نووسراوه یی و فهرمی.

نووسه ری نه م په رتوو که ئاشکرا ده کات که «گریبه سستی تورکایه تی» له چوار چیه ی دوو رهوشی نه رینی و نه رینیدا پیک دیت و، هه م ئیمتياز و هه میش بالاده سستی ده داته هه موو تورکیک. له رهوشی پوزه تیفدا تورک کان

چونیان پی باش بی، ده توان به هه مان شیوه کورده کان ببینن و لییان تیگهن و گوئیان لی بگرن و هه ستیان پی بکن و تامه زرؤیان بن. له مهر رهوشی نیگه تیفیش تورک کان چونیان پی باش بی، ده توان به هه مان شیوه کورده کان نه بینن و لییان تینه گهن و گوئیان لی نه گرن و هه ستیان پی نه کهن و تامه زرؤیان نه بن. به لام له هه ره لومه رچیکدا نه م دوو رهوشه نیشانه ی بالاده سستی و دهسه لاتاریی تورک کانن.

یان باشتره بلیین نه گه ر تورک کان بیانیه وه ی کورده کان ببینن یان نه بینن، لییان تیگهن یان تینه گهن، گوئیان لی بگرن، یاخود نه گرن، یانبش هه ستیان پی بکن یان نا و... هته، له راستیدا نه وه ی که ئاشکرایه نه وه یه که نه وان نه م بالاده سستی و دهسه لاتیه ان هه یه که بین به دیاریکه ری رهوشه نیگه تیف و پوزه تیغه کان. به لام نووسر ده ستنیشان ده کات که دوا ی سالی ۱۹۶۰ واته له گهل به هیزبوون و گه شان وه ی بزووتنه وه ی رزگاریخوازیی نه ته وه یی گه لی کورد له دژی دهسه لاتاری و بالاده سستی تورک کان، «کیشه ی تورکایه تی» دهستی پی کردوه.

به تابه تی سه به ارت به رهوشی نیگه تیف «تورکایه تی» له گهل کیشه گه لیک به ره وروو بووه. له گهل دامه زان و به هیزبوونی بزووتنه وه ی نه ته وه یی کورد، نه و رهوشه نیگه تیغه ی که کورد تیدا نه دهنه یی و نه ده بیسترا و ههستی پی نه ده کرا، له نیو چوو و، کیشه ی «تورکایه تی» ش قوولتر بوویه وه، چونکه له مه وه دواوه تورک کان هه رچه ندیش بیانیه وه ی، ناتوانن که کورده کان نه بینن و گوئیان لی نه گرن و لییان تینه گهن و هه ستیان پی نه کهن.

وهک وته ی کو تابی له مهر نه م په رتوو که ده مه وه ی بلییم که نووسر به ر له مژاری «گریبه سستی تورکایه تی» و بابه تگه لی گریدراو

پاشای ئیمپراتوری عوسمانی عه بدولحه میدی دووهه دژ کردهوی موسلمانه کانی عوسمانی و ئیسلامی سیاسی له نیوان چینی نیوهنجیدا به کارهینا و ئەو گریبهسته عوسمانییهی گۆری بۆ «گریبهستی موسلمانیهتی». له ریگای ئەم گریبهستهوه له دژی زۆر کۆمهلگای غهیری موسلمان کۆمهلکوژی ئەنجام درا، و ئەم کۆمهلگایانه تیکدران. ههروهها ئەو «گریبهستی موسلمانیهتی»یه، ههه چهنده که به بهرچاو له سهه بنهمای یه کسانیی ههموو موسلمانه کان دامهزراوو، بهلام له راستی و له نیوهروکدا بهم شیوهیه نهبوو. نهتهوهی بالادهستی تورک زیاتر لهم گریبهسته سوودی وهردهگرت. چونکه بهرپوهبهرانی سههه کیی «گریبهستی موسلمانیهتی» تورک بوون و سهه به «جهمعیهتی ئیتیحاد و تههقی» بوون.

بهم گریبهستهوه، باس له دوو گریبهستی دیکهش واته «گریبهستی عوسمانیهتی» و «گریبهستی موسلمانیهتی» دهکات.

به کورتی «گریبهستی عوسمانیهتی» باس له دوو شت دهکات: ئیمپراتوری عوسمانی له کۆتایی سهدهی ۱۸ و سهههتای سهدهی ۱۹ ئیتر له کۆتایی تههمنی خۆی نزیک دهبوویهوه و بۆ ئەوهی ئەم ئیمپراتورییه له سههه پیی خۆی رابوهستی، له زۆر بواری سیاسی و کۆمهلهیهتی و چاندی و یاسایی و نيزامیدا ریفۆرمی پیک دههینا.

له ریگای ریفۆرمهوه دهیانههویست که له نیوان ئیمپراتوری عوسمانی و لایهنه کانی دیکههه گریبهستییک دروست بی. بهلام ئەو گریبهسته که وهک «گریبهستی عوسمانیهتی» پیناسه دهکری، سههه کوهتوو نهبوو. دواي ئەمه،